

RAPPORT

Helseopplevelse hos reindriftssamene i sør

Sørsamers livsmiljø

Lena Kroik
Ove Hellzen

Høgskolen i Nord-Trøndelag
Rapport nr 76

Steinkjer 2011

Helseopplevelse hos reindriftssamene i sør

Sørsamers livsmiljø

Lena Kroik
Ove Hellzen

Høgskolen i Nord-Trøndelag
Rapport nr 76
ISBN 978-82-7456-637-8
ISSN 1504-7172
Steinkjer 2011

Senter for
omsorgsforskning
MIDT-NORGE

Høgskolen i Nord-Trøndelag utgir følgende publikasjonsserier: Rapport, Utredning, Arbeidsnotat og Kompendium

HiNT-Rapport forbeholdes publisering av forskningsarbeider som utgår fra HiNTs fagmiljøer. Rapportene skal fagfellevalueres på faglig og formelt grunnlag før publisering.

Se: http://www.hint.no/hint/fagportal/bibliotek/hint_publicasjoner

Rettighetshaver
Høgskolen i Nord-Trøndelag

Tilgjengelighet
Åpen

Publiseringstype
Digitalt dokument (pdf)

Redaksjon
Hovedbibliotekar

Kvalitetssikret av:

Kenneth Asplund, Mittuniversitetet, Sverige (ekstern)

Nøkkelord: helse, livsmiljø, reindriftsnæring, samer

Key words:

Opplysninger om publikasjonsserien fås ved henvendelse HiNT:
Biblioteket Steinkjer, Postboks 2501, 7729 Steinkjer, tlf. 74 11 20 65 eller epost:
bibsteinkjer@hint.no eller hovedbibliotekar@hint.no

Sammendrag

Den sørsamiske bosettingen har tradisjonelt vært knyttet til reindriftsnæringa. Målet med denne studien har vært å gi opphav til og skape forskningsideer i området helse hos menn/kvinner i reindriftsnæringa i det sørsamiske området ut fra Nasjonal helseplan (2007-2010) der det oppgis at samene har rett til et likeverdig helsetilbud. I den hensikt må helse- og omsorgspersonell ha kunnskap om, og forståelse for den samiske kulturen, livsmiljøet og hvilket syn samene selv har på helse og sykdom. Senter for omsorgsforskning søkte midler fra Sametinget i 2009 til "Psykisk helse hos menn/kvinner innen reindriftsnæringa i det sørsamiske området". Tittel og innhold har blitt justert til å omfatte "helseopplevelsen hos reindriftssamene i sør". Studien har blitt gjennomført ved hjelp av intervjuer og analysert ved hjelp av innholdsanalyse. Studien har vist at livsmiljøet for de reindriftsutøvende sørsamene kan belyses ut fra kategoriene kroppslig helse, ytre påkjenninger og drivkraft. Reineierne oppgir å ha god fysisk helse, noe som er forutsetning for å takle det harde miljøet de oppholder seg i. Rovdyr er den største ytre påkjenningen i livsmiljøet. Drivkraften forklares med nærheten til reinen og det variasjonsrike livet med store muligheter for å oppholde seg ute i naturen. Studien har foreslått at passende områder å forske videre på er å belyse rovdyrproblematikkens innvirkninger på helsa, samt utvinne de positive helseaspektene fra den drivkraften som finnes innenfor reindriftsnæringa.

Nøkkelord: Helse, livsmiljø, reindriftsnæring, samer.

Innledning

Helse og omsorgsdepartementet utnevnte i 2008 fem regionale *Senter for omsorgsforskning* (SOF) i landet. Hensikten var at de skulle fungere som forsknings- og kompetansesenter for å samle, produsere og formidle kunnskap om omsorg og omsorgsarbeid. I den oppgaven ligger å bedrive pleienær forskning, forskningsformidling og utvikling av omsorgsarbeid til nytte for omsorgstjenestene i kommunene og for tjenestemottakerne. Omsorgsforskningen benytter seg av ulike metoder i sitt arbeid, men kvalitativ og kvantitativ forskning med utgangspunkt i helsesektoren er det mest sentrale. Omsorgsforskningens hovedmål er å bidra til en god hverdag for tjenestemottakerne.

I løpet av 2010 ble et antall kommuner "omsorgsforskningskommuner". Disse kommunene utgjør et strukturelt tverrsnitt av livsbetingelser, størrelse og bosetting i vårt varierte, langstrakte land. Disse kommunene har forpliktet seg til å støtte SOF og kan til gjengjeld benytte seg av den fagkunnskap og kompetanse som finnes på sentrene. SOF Midt-Norge er knyttet til Høgskolen i Nord-Trøndelag. SOF Midt-Norge har valgt "Hjemmet og nærmiljøet som arena for helse og omsorg med spesiell fokus på kommuner i rurale strøk" som FoU-profil. Visjonen er at senteret skal være en nasjonal ressurs og ligge i front forsknings- og kunnskapsmessig. FoU-arbeidet skal skje i nært samarbeid med kommuner, høgskoler og andre relevante forskningsmiljø samt være praksisnært. FoU-planen er veiledende for senterets prioriteringer. Planen har fire strategiske handlingsområder, hvorav et er "Helse spørsmål knyttet til den samiske befolkningen". Det finnes et ønske fra samisk hold om å bedre kunne påvirke strategier med betydning for det samiske samfunnet. Manglende kunnskap om, og

fordommer mot den samiske kulturen har ledet til lite engasjement i samfunnsdebatten og samene kommer ikke til orde i beslutningsprosesser som angår deres eget samfunn. Det samiske samfunnet er i minoritet og det sørsamiske samfunnet, anslått til ca 1500 personer på norsk side og noen flere på svensk side, er en minoritet i minoriteten. Det overgripende målet for SOF Midt-Norge er å sammen med kommunene bygge kunnskapsfundament for trygghet hos kommunens innbyggere, og bidra til god helsebehandling og omsorg. Som delmål i handlingsområdet "Helse spørsmål knyttet til den samiske befolkningen" oppgis forskning på problemområder som kan knyttes til helseutfordringer innenfor den samiske befolkningen. Videre nevnes at kompetanseøkning og aktiv formidling av kunnskap kan bidra til forståelse for de spesielle behov som kan kobles sammen med samisk helse og kultur.

Det er velkjent at urbefolkning verden over har blitt negativt påvirket i møte med vestlig kultur. Både kroppslige, sosiale og mentale aspekter ved denne har blitt påvirket negativt. Dette er imidlertid ikke like uttalt for samene, men det framheves likevel i Nasjonal helseplan (2007-2010) at samene har rett til et likeverdig helsetilbud. I den hensikt må helse- og omsorgspersonell ha kunnskap og forståelse for den samiske kulturen, livsmiljøet og hvilket syn samene selv har på helse og sykdom. Målsettingen med FoU-planen er at SOF Midt-Norge aktivt skal bidra til at det samiske perspektivet ivaretas innenfor helse og omsorgstjenestene

Avgrensninger

SOF søkte midler fra Sametinget i 2009 til "Psykisk helse hos menn/kvinner innen reindriftsnæringa i det sørsamiske området". Tittel og innhold har blitt justert under prosessens gang til å omfatte "helseopplevelsen hos reindriftssamene i sør", noe som er mer relevant i forhold til den nytte man kan etterspørre for den tenkte målgruppen.

Bakgrunn

Samene er urbefolkning i Sapmi- et landområde som strekker seg over sentrale Norge og Sverige gjennom Finland og til Kolahalvøya i Russland. Populasjonen anslås til mellom 75 000 og 100 000 individ. Historisk sett var samene selvrådende i det såkalte siida-systemet, bygd på "extended family" - konseptet og hadde en egen forvaltning for ressurser som jakt, fiske og reindrift (Kuokkanen, 2009). Urbefolkning i ulike deler av verden, som samer, inuitter, amerikanske indianere og aboriginer har en felles historie gjennom å ha blitt kolonisert av majoriteten i samfunnet (Amft, 2000; Bals, Turi, Skre & Kvernmo, 2010; Barasch & TenBarge 2003; Olofsson, 2004). Omkring 70 % av samene i Norge bor i de nordlige delene av landet. (Gaski, Abelsen, & Hasvold, 2008). Sørsamene anslås å være ca 1500 i antall og er en minoritet i minoriteten, hvilket innebærer at de må hevde sin særstilling både når det gjelder språk og kultur, delvis innad i minoriteten, delvis opp mot majoritetsbefolkningen. For nordmenn flest oppfattes gjerne alle samer som en heterogen gruppe bosatt i Finnmark. Den sørsamiske bosettingen har tradisjonelt vært knyttet til reindriftsnæringa. Mange sørsamer har eller har hatt tilknytning til reindriftsnæringa. Det sørsamiske språket er en dialekt innenfor samisk, som er et språk i den finsk-ugriske

språkgruppa. Først i 1968 fikk sørsamisk sitt eget skriftspråk. Mangelen på et skriftspråk har, sammen med fornorskningspolitikk og det at sørsamene utgjør ei lita befolkningsgruppe, gjort det sørsamiske språket sterkt truet. Sørsamisk er i dag et språk som snakkes av få, men insats gjøres for å bevare og utvikle språket (Hedlund & Moe 2000). Eira Åhrén, drøfter i sin studie av hvordan norske kommunale og sosiale tjenester ivaretar de samiske tjenestemottakerne, hvorvidt omsorgspersonell behøver å øke sin kunnskap og bevissthet om samisk kultur og språk for å kunne styrke pasientene i behandlingssituasjonene. Det er mangel på kunnskap om den samiske kulturen i allmenhet og den sørsamiske kulturen i særdeleshet innenfor kommunale og sosiale tjenester (Eira Åhrén, Magga, 2007, Hedlund & Moe, 2000).

Hassler og * har sammenstilt og kategorisert helsereelatert forskning som er knyttet til urbefolkning, og som har blitt utført de siste 30 årene. De mener at ubefolkningens helsesituasjon får stadig mer oppmerksomhet ettersom møtet med vestlig kultur i mange tilfeller har ført til høy forekomst av livsstilsrelaterte sykdommer, men forfatterne mener også at det grunnet minimalt med forskning er vanskelig å få et bilde av helsesituasjonen for samenes del sammenlignet med for eksempel Canada, USA og Grønland, der sykdomsforekomst og sosioøkonomiske villkår for urbefolkningen er godt kartlagte (Alex, Hammarström, Norberg, & Lundman, 2006; Hassler & Sjölander, 2005). Hedlund och Moe (2000) viser i sin studie at den sørsamiske pasienten mange ganger er en "perfekt" pasient. Den sørsamiske pasienten overser gjerne sykdomssymptomene sine og søker ikke hjelp før det virkelig er noe å søke hjelp for. Man ber ikke gjerne om hjelp, noe som kan forklares ut fra den helsekontekst man befinner seg i. Tradisjon og kultur avgjør om man søker hjelp. Det ser ut som sørsamen har høy terskel for å møte

helsevesenet. Til og med behov knyttet til den samiske kulturen blir oversett i tilbudet av helsetjenester. For sørsamen innebærer det en forventning om assimilering til det norske storsamfunnet. Kulturarven avspeiles også i synet på helsevesenet. Det ses gjerne som en representant for storsamfunnet. Sørsamen har en kulturell identitet å forholde seg til som kan innebære en usynliggjøring fordi samene anses å ha god helse og problemene kan overses. Samer i reindriftsnæringa anses å ha en sunn livsstil med utendørsopphold og frisk luft på fjellet, og som ikke gjerne har noen spesielle helseproblemer eller sykdommer. For eksempel beskriver Milburn (2004) urbefolkningens tradisjonelle livsstil og ernæringsmønster som forebyggende mot velferdssjukdommer.

Kroik (2008) framhever det samiske livsmiljøets betydning for helsa. Den samiske regionen er distinkt i nøkkelement som lys, klima, vegetasjon, vassdrag og landskap. Dette har betydning for helsa og sammen med reinens spesielle status påvirker dette innbyggerne i deres livsmiljø. Helsekulturen og helse som fenomen, står i klar sammenheng med det sosiale systemet eller sosiale komponenter som kultur, verdisyn, overbevisning og til og med den tradisjonelle kunnskapen (Hesselholdt, 1998; Milburn, 2004; Turton-Reynolds, 1997, Lea, 1994).

Problemstilling

Samenes helse er sparsomt utforsket. Den kunnskap som finnes er spredd på flere land og disipliner. Urbefolkningsgrupper verden over har vist seg å ha dårligere helse enn gjennomsnittsbefolkningen. Språk og skikk og bruk er viktige kulturbærere og utgjør en trygghet å falle tilbake på både i helse og i sjukdom. Reindriftsnæringa utgjør en av grunnsteinene for den samiske kulturen og reineiernes syn på helseaspekter i sitt livsmiljø er kjernen til hovedspørsmålet. Det er viktig å kjenne til hva den

samiske befolkningen selv mener er helseproblem og hva som gir styrke og drivkraft for å kunne utforme helseforebygging og pleie som er tilpasset de behov samene har. Pilotprosjektets oppgave er å finne fram til problemer og muligheter som kan være grunnlag for videre studier og innsats rettet mot samene selv og det personell som møter samiske pasienter/brukere i helsevesenet.

Formål

Prosjektets overgripende formål er å gi opphav til og skape forskningsideer i området helse hos menn/kvinner i reindriftsnæringa i det sørsamiske området.

Etiske overveielser

God kunnskap om og forståelse for grunnleggende etiske prinsipper er en bærebjelke i sykepleierens yrkesutøvelse. Sykepleiernes Samarbeid i Norden (1995) oppfordrer til denne måten å forholde seg på når man utøver forskning. Derfor har alle deltagerne blitt informert muntlig om formålet med studien, først over telefon, deretter da intervjuet fant sted. De har dessuten blitt informert om at de når som helst kunne avbryte sin deltagelse i studien. All medvirkning til studien har vært frivillig. (Graneskär & Höglund-Nielsen, 2008) Intervjuene har blitt kodet, transkribert og anonymisert. Det ble søkt om tillatelse til gjennomføring av studien hos Regional Etisk Komité og det ble meldt fra til NSD før studiens begynnelse.

Data og Metode

Det ble valgt et kvalitativt design på studien. Populasjonen der intervjuobjektene har blitt hentet er sørsamer som bor på begge sidene av den svensk- norske grensen. Studiens intervjuobjekter har bestått av ni reindrifftsutøvende sørsamiske menn og kvinner i Midt-Norge og i Jämtland og Härjedalen i Sverige. 8 menn og 1 kvinne ble intervjuet. Kriteriet har vært at deltagerne må ha drevet som reindrifftsutøvere i minst to år, noe alle objektene hadde (median=38 år). De hadde arbeidet i reindrifftsneringa mellom 11-60 år. Intervjuobjektene ble funnet gjennom konsekutivt utvalg (Polit & Beck, 2004). Intervjuene ble gjengitt i anonymisert form for å ivareta intervjuobjektens personvern. Det fantes ingen avhengighetsforhold mellom intervjueren og intervjuobjektene.

Datainnsamling

Datainnsamlingen har skjedd gjennom semi-strukturerte interjvu (Patton 2002). Intervjuene ble gjennomført på det sted intervjuobjektene selv valgte. Intervjuene har hatt en lengde på mellom 28 og 84 minutter. Det er valgt en induktiv tilnærming til interjvuene (Graneskär & Höglund-Nielsen, 2008). Intervjuobjektene ble bedt om å fortelle fritt ut fra følgende spørsmål:

- Hvordan er det å være reindrifftsutøver i dag?
- Hvordan ser du på myndighetene sin rolle i forhold til reindrifftsneringa?
- Hvordan påvirker reindrifftsneringa deg og din helse?

- Hvordan påvirker reinen din helse?
- Hvordan har du opplevd motoriseringa av reindriftsnæringa?
- Hvor henter du krefter?
- Spiser du noe spesielt for å holde deg frisk?

Intervjuene har blitt preget av åpenhet og det ble oppmuntret til å fortelle om spesielle situasjoner og å reflektere over egne følelser, tanker og handlinger (Drew, 1993) Intervjuobjektene ble oppmuntret til å utdype sine uttalelser med spørsmål som "Hva tenkte du da?", "Kan du fortelle mer?", "Kan du utdype det?", "På hvilken måte da?". Alle intervjuene, bortsett fra ett, ble tatt opp på bånd og skrevet av rett etter intervjuet. Ved ett intervju tilfelle ønsket ikke intervjuobjektet båndopptagning, derfor ble svarene notert ned i løpet av intervjuet og renskrevet umiddelbart etterpå. For at det ikke skulle oppstå en ujevn maktbalanse, ble det tatt hensyn til interseksjonalitet (Alex & Hammarström, 2007) gjennom at intervjueren selv har samme etnisitet som intervjuobjektene, dvs sørsamisk.

Innholdsanalyse

Analysen er gjort i tre steg. Den benyttes for å kunne belyse den livserfaring som sørsamiske mennesker har oppnådd gjennom reindriftsnæringa. Utskrifta av intervjuene har blitt analysert med manifest innholdsanalyse inspirert av Graneheim og Lundman (2004). Analysen vil være brukbar innen sykepleievitenskapen på grunnlag av mengden med varierte data og tolkingsdybder. Kvalitativ forskning, basert på for eksempel intervju, er gjensidig og kontekstuell og det finnes

alltid en viss grad av tolkning når man tilnærmer seg teksten. Manifest (åpenbar) innholdsanalyse har blitt valgt for å beskrive de synlige og åpenbare komponentene og den ligger ikke like dypt i tolkningsgrad som en latent innholdanalyse. Intervjuene har utgjort analyseenheter. Teksten har deretter blitt delt opp i setningsenheter og har blitt kodet i grove strukturer etter emne. En kodebok ble opprettet som støtte (Polit & Beck, 2004). Deretter har innholdet blitt kondensert og abstrahert til kategorier, via subkategorier, ut fra tekstens innhold, såkalte innholdsområder. Disse ulike innholdsområdene, som kan sies å være en grov struktur, brukes ettersom de belyser et direkte innhold uten at det er gjort så mye tolkning. Den kan sies å være tekstnær. Eksempelet nedenfor viser analysens gang.

Tabell 1.

Meningsenhet	Kondensering	Subkategori	Kategori
– Seinere etter den her vinteren da man kom på fjellet, da kjenntes det herlig at det har gått bra hele vinteren. Fått være i fred i alle fall.	På fjellet var det herlig at vinteren gikk bra	Drivkraft	Delt ansvar
– Det er himla mye. Og jeg synes det blir bare mer og mer. Nå har vi jo jerv også, fullt nede i skogen. Det hadde vi jo ikke før	Mye mer jerv i skogen nå	Rovdyr	Ytre påkjenninger

De tre stegene i analysen har bestått i:

1. En første forutsetningsløs gjennomlesning av teksten ble gjort for å gjøre den kjent og for å få en initiell, preliminær tolkning av den. En følelse av forståelse for hvordan det er å være reindriftsutøver i dag, vokste fram.
2. Med utgangspunkt i den preliminnære tolkningen ble det gjort en manifest innholdsanalyse for å komme fram til tekstens mening. Teksten ble delt inn i meningsenheter. En kondensering av meningsenhetene ble gjort. Koder ble brukt som verktøy for å kunne etikettere og abstrahere til subkategorier, og deretter til kategorier. En kategori svarte på spørsmålet "hva" og kan ses som en del av en manifest sammenheng mellom kodene. Gjennom innholdsanalysen skjedde en kritisk prøving av teksten, for å verifisere den naive lesningens forståelse.
3. En dypere forståelse av hva teksten egentlig inneholdt, vokste gradvis fram. Den dypere forståelsen var basert på forfatterens forforståelse, den naive lesningen, innholdsanalysen og utvalgte referanserammer hentet fra litteratur.

Rapportens første forfatter (LK) analyserte data og rapportens andre forfatter (OH) leste tekstmaterialet for å vurdere spørsmål omkring analysens gyldighet, pålitelighet og overførbarhet. Tolkningen ble diskutert til konsensus var oppnådd (Patton 2002)

Resultat

Under reineiernes beskrivelse av hvordan de ser på egen helse og livsmiljø, oppstod tre kategorier. Kategorien kroppslig helse omfatter subkategoriene motorisering, kondisjon og helseoppfattelse, mat samt cesium. Kategorien ytre påkjenninger inneholder subkategoriene landrettighetskonflikter, trakassering, rovdyr og myndigheter. Kategorien delt ansvar har følgende subkategorier: drivkraft, arbeidsstruktur, gjenvekst og språk.

Alt materiale som ble innhentet under intervjuene har ikke vært relevant ut fra problemstillingene. Dette har blitt fjernet fra resultatet.

Sammenbindende for samtalen under intervjuene har vært et fenomen som på sørsamisk kalles laakhoe. Termen benyttes som et samlebegrep for å holde rede på slektsforhold, noe som er veldig viktig før en samtale innledes (Kappfjell, 1991). For eksempel finnes det ulike benevninger for en onkel på farsiden etter om han er fars eldre eller yngre bror. Laakhoe er en bærebjelke i den samiske samfunnsstrukturen. Nedenfor gis et forklarende eksempel på hvorfor slektsmedlemmene måtte ha ulike benevninger ut fra sine ansvarsområder, gjennom en skildring av hvordan det var før.

”Det gjorde det ikke før.....de giftet seg for første og andre gang og tredje gang og fikk unger der. De giftet seg så fort de rakk, ja kanskje et halvår etter at noen gikk bort og hvorfor det, de var unge og hadde småunger. De kunne ikke ha med seg smaave angkenh (små barn).Jeg tror ikke det var av kjærlighet de giftet

seg alltid. Det kan det aldri ha vært. Og det var høy dødelighet, karene døde jo unge og gjynieh (kvinner)døde unge. Men det var jo en måte å leve på. Det er ikke ordentlig verdsatt hvilken betydning en kvinne har i en reindriftsfamilie. Det er det ikke alle som ser.

Kroppslig helse

Motorisering

Reindriftnæringa har fra 1960-tallet og framover gjennomgått ei stor motorisering. Skuter, firhjuling, crossmotorsykler, båtmotorer og bedre biler har fått innpass i reindriftnæringa på godt og vondt.

Samfunnsutviklingen har fulgt den motoriseringsutviklingen som har skjedd i storsamfunnet forøvring. To intervjuobjekter mener at samene var først ute med å innføre skuteren og at de sto for en moderne tankegang. De lærte raskt å tilegne seg den nye teknologien og ble gode skuterførere. Den første tiden ble det kulturkonflikter mellom den tradisjonelle måten å kle seg på og den nye tidens behov. Man kledde seg med reinskinnsplagg og svettet noe forferdelig.

Alle hadde ikke råd til å kjøpe skuter med en gang de kom, men da delte man heller på en maskin. Det innebar at noen måtte slepes etter skuteren. Skuterne var svake og orket ikke dra i oppoverbakke. Arbeidsmiljøet ble trekkfullt og kaldt for de som ble slept bakom skuterern. Innkjøp av moderne klær for skuterkjøring, ble rubrisert som fritidsklær av skattemyndighetene. Det krevdes en lang administrativ kamp for å oppnå mulighet til skattefradrag for kleskostnader i selvangivelsen. Mange av intervjuobjektene mener det i dag må være vanskelig for de som nylig har startet med reindrift. Det krever god økonomi å kunne

skaffe de motorkjøretøy som kreves for en funksjonell drift. Nesten alle tar opp spørsmålet om kroppslige plager etter mange års skuterkjøring. Det er framfor alt skutereren som nevnes, ettersom det er den som hovedsaklig benyttes som transportmiddel i terrenget. Skuterkjøring innebærer også mindre slitasje på kroppen i andre henseender. Man slipper å bære opppakning med tunge ryggsekker eller å ferdes lange strekninger på ski eller til fots. Maskinene har blitt videreutviklet og er nå mer skånsomme mot både kropp og miljø.

“Det går jo ikke an å sammenligne maskinene vi har nå i mot da, nå har du jo mye bedre kjørestilling. De går mye bedre i snøen, går billigere.”

“Næ, ja jeg tror de her nyeste slipper ut mindre avgasser. De bruker jo mindre diesel og, ja.”

Kondisjon og helseopplevelse

Selv om motoriseringa har vært en nødvendighet i det moderne samfunnet, mener mange av reineierne at det også har sine ulemper som for eksempel dårligere kondisjon. Mange bekymrer seg og ser det som en trussel mot den kommende generasjonen at man ikke lenger på samme måte har en grunnleggende kondisjon.

“Og så er det, det som skjer nå er at man tar motorisering i bruk på sommers tid også. Vi hadde jo sommerhalvåret til å restituere oss på. Men nå når man tar i bruk sykler på sommeren, kjører på sommeren, det er kanskje ikke så mange timer totalt sett i løpet av sommeren, men det er en intensio bruk og jeg er bekymret for aankens (barnas) del, kombinert da med skuterkjøringa på vinteren igjen og man

kan følge med på hvordan det viser seg. Jeg er bekymret for at det fører til at folk i ung alder får så store problemer at de ikke kan fortsette."

"Men jeg er sikker på at ungdom i dag, de som begynner med sykler nå, de tror jeg får mer problemer, for du vet, jeg hadde grunnleggende kondisjon, jeg. Det er noe som de ikke har i dag."

"Jeg tror dagens ungdom har det mye verre. Mange er ganske utrente."

En av reieneierne viser likevel en tro på at det er enda verre stilt med andre barn i storsamfunnet. Barna i reieneierfamiliene får tross alt mye bevegelsestrening "på kjøpet".

"De er vant til å røre seg mer ute og inne. Det er nok så. De får jo litt med seg som vi kanskje ikke tenker på, men som vises når man sammenligner dem med de andre."

De intervjuende oppgir at de har ganske god kondisjon og når det gjelder helseopplevelse mener de at de er i god form uten større problemer. De eldste forteller om visse belastningsskader og nesten alle har en eller annen gang vært utsatt for en kjøretøysulykke, men ikke i alvorlig grad. Problemer med hørselen er vanlig og settes i forbindelse med dårlig lyddemping på de kjøretøyene som kom i den tidligste delen av motoriseringsepoken og i tillegg mangel på ordentlig støyskjerming. En

reineier oppga at han tidlig hadde begynt å bruke hjelm, noe som hadde skånet hørselen. Ingen hadde opplevd alvorlig forfrysning til tross for lange og harde utendørsopphold.

"Næ, det vet jeg jo ikke." "Næ, det ble en vane." "Ja, kanskje i løpet av skuterens første tid når ører og øyne ble utsatt for trekk."

Mange nevner jakt og fiske som en kilde til kondisjon og rekreasjon men også som noe som inngår i reindriftnæringa. Noen tilfeller av selvmord nevnes i intervjuene. De beskrives som ytterst krevende hendelser som har rystet det samiske samfunnet. De som har fortalt om dette, har beskrevet det som veldig tungt og forferdelig og det verste som kunne skje.

Mat

Ingen oppga noen slags spesielle matvaner. Kjøtt og fisk med pannekaker til omveksling, frukt og grønnsaker i marginelle mengder.

Gjennomgående svar var at de spiste reinsdyrkjøtt og gjerne i store mengder.

"Ja, det er jo rene helsekosten." Reinsdyrkjøtt, det må jo være det som holder en oppe." Flaks det, og grovt brød." "Nei, spiser kjøtt, reinsdyrkjøtt, ingen grønnsaker."

På spørsmål om hvorfor reinsdyrkjøtt er den vanligste maten ble svarene at det er så godt, at man spiser reinsdyrkjøtt av tradisjon og at det finnes lett tilgjengelig.

Cesium

Tsjernobylulykken i 1986 forandret reindriftsnæringa radikalt. Nedfallet av cesium som rammet Norge og Sverige spredde seg mest konsentrert over det området hvor intervjuobjektene bor. Det radioaktive nedfallet satte seg i laven som er reinens mat om vinteren. To reineiere uttrykker at sammen med den nye rovdyrpolitikken, er det ulykken som har forandret reindriftsnæringa mest. De uttrykker at den nye tidsepoken egentlig var etter Tsjernobyl.

Store tiltak ble satt i verk for å minske mengden cesium i reinsdyrkjøttet. En del av arbeidet bestod i å utføre reinen med cesiumfritt for en tid før slakt, i de periodene på året da cesiumnivåene var på det høyeste. En allmenn oppfatning blant de utspurte er at det utforede kjøttet ikke smaker som rein.

"Ja, jeg vet ikke riktig hva jeg skal si om det der kjøttet, det er jo merkelig. Det er ikke godt. Og så konsistensen, musklene er jo borte. Og det smaker ingenting."

Tsjernobyl har stilt store krav om tilpassing fra reindriftsutøvernes side. Utforing av reinen krever mye ekstra tid og har nå blitt en del av hverdagen.

"Du så det her med Tsjernobyl. Over natta hadde vi utforing og orden på det, ingen problemer."

"Jeg sier det at jeg, vi har vært veldig tilpassingsdyktige når det har vært problemer og beviset på det er Tsjernobyl."

Bl.a. har avlsuttak som redskap til en viss grad mistet mening ettersom slakteuttaket istedet blir styrt av cesiumnivået.

"Og du vet det der har jo stilt i stand mye ekstra, ja det der kjenner jo du til. Men det har jo gått både før og etter, med utforing."

"Men oppi det hele så har jo Tsjernobyl, så du vet avlsuttaket er så vanskelig for når du kommer til geattan (til gjerdet) så har du de her båeries aaltoeh (gamle simlene), de båeries, da skal du levere de der gamle men da kan måleinstrumentet si nehei, og så må du og så har vi, vi har jo hatt dårlig erfaring men vi har ikke fått utføre aaltoeh (simler) vi."

"Og kjøttprisene, som du så etter Tsjernobyl. Kjøttprisene sank til bunns, vi fikk ikke betalt og reinantallet steg til værs, du forstår jo."

Ytre påkjenninger

Reindriftsnæringas utøvere har mye å kjempe med i sitt daglige virke. Det som i intervjuene framheves som verst, er landrettighetskonflikter og som følge av dette, trakassering. Rovdyr er det temaet som har tatt opp mest tid under intervjuene. I tilknytning til rovdyrspørsmål kommer ofte myndighetene og deres rolle opp som et tema. En annen bekymring er et antall selvmord i nær omgivelse. De som har opplevd selvmordsproblematikken på nært hold, beskriver det som svært slitsomt og krevende.

Landrettighetskonflikter

En reineier uttrykker det slik at konflikter om areal og inngrep i naturen er en kamp om ressursene og viser en annen verdsetting av landområder enn den samiske.

”Det er så enkelt. Storsamfunnet regner verdi på en litt annen måte enn det vi gjør. Det er avkastning i kroner og øre for dem. Men verdi for oss er beiteareal. Areal for å ha mat og det kan ikke synliggjøres i samme grad på terrenget som et areal som er lagt ut til hyttetomter for eksempel.”

En allmenn oppfatning er at det egentlig handler om økonomi. Et intervjuobjekt uttrykker det slik:

”Det er så mange som vil ha landområdene. Disse områdene blir mindre og mindre. Og det er så mange som vil ha dem. Hele tiden.”

Likevel finnes det en tro på reindriftnæringa. Både reinen og reineierne har tilpasset seg i så mange år at det har blitt en livsstil. Noen av intervjuobjektene drar fram motpoler til landrettighetskonflikter. Godt forhold til de som bor på stedet. Spesielt før i tiden da man var avhengig av hverandre på en annen måte for å bytte varer og tjenester. Møter med trivelige mennesker i det hverdagslige arbeidet i reinskogen. To intervjuobjekter nevner at innvandringen har fremmet samenes sak i og med at samfunnet blir mer flerkulturelt. Innvandrerne beriker samfunnet og på sett og vis kjenner de slektskap med samene fordi de står i samme minoritetsposisjon.

Landrettighetskonfliktene kan ha mange årsaker. Store utbygginger av nye hyttefelt, nasjonalparker, vindkraft, skogbruk, jordbruk, seterdrift, småviltjakt, infrastruktur og gruvedrift.

Utbygging krever mange konsultasjoner og møter og har iblant tatt mye av reineiernes arbeidstid. Det har gått ut over arbeidet i reinskogen, tid med familien, fritid og muligheten til å sette av tid til jakt og fiske. I visse deler av Sapmi har landrettighetskonfliktene ledet til langvarige rettsprosesser. Saker som ikke er avgjort kan vente på rettsavsigelse i flere år.

"Ja, det ser jo litt mørkt ut. Hva skal man si, det er jo, jeg synes det var verre for noen år siden. For da var det jo som, jeg vet ikke om man har fortrenget det. Det tar jo så lang tid og man venter at nå så, og så skjer det ingenting før om et halvår eller et år seinere."

Det finnes en oppfatning om at det ikke lenger eksisterer noen forståelse for reinen som dyr, ettersom mange av storsamfunnets innbyggere nå lever så fjernt fra den tid da folk i allmennhet hadde nære relasjoner til dyr. Resultatet er at man nå for tiden mangler forståelse for hvordan dyr oppfører seg og for hvilke behov dyr har. Misunnelse kan i mange tilfeller skape landrettighetskonflikter.

Trakassering

Iblant kan landrettighetskonflikter gå så langt som til trakassering.

"Ja, det påvirker mye psykisk også. Det er slitsomt når det er så bråkete. Man er jo, ja, man er redd for å bli utskjelt når man er i skogen og folk hytter neven, og."

"Ja, det bruker å skje. Det er ikke ofte, men det skjer iblant. Iblant da, ja forrige høst kom reinen hit og da kom jordeierne og skulle låse inn oss. Han skulle låse bommen, han skulle ikke slippe ut oss. Han var så forbannet på oss. Ja, reinen hadde ødelagt og det."

De reineierne som nevner trakassering i intervjuene, mener det henger sammen med reinen og sjelden med etnisitet. En reineier sier at først når alle argument i konflikten er oppbrukt kan ord som "samejævel" dukke opp. Det er også ord man kunne få høre som barn, men svært sjelden som voksen. Et nytt fenomen er de kommentarene som kan leses i avisenes internettutgaver. Der er det mulig å kommentere artikler anonymt.

"men da skal man ikke lese aviser heller, alle innlegg, for da, da blir du mørkredd."

Rovdyr

Rovdyr har tatt størst plass i intervjuene. Rovdyrsproblematikken har mange sider. Norge og Sverige har løst erstatningssystemet for tapte dyr på ulik måte. Den norske varianten går ut på å finne igjen kadaver med krav om dokumentasjon, noe som utsetter reineierne for påkjenningen med å se reinen sin massakrert. Det svenske systemet baserer seg på inventering av rovdyrforryngelsen, noe som utsetter reineierne for så stort merarbeid at det går ut over det daglige arbeidet i reinskogen. I begge tilfeller handler det om følbare økonomiske tap for hushold i reindriftsnæringa.

"Ja, jeg forsøker på et vis å la være å engasjere meg. Men også før, da de kjente hver eneste rein, jeg har jo hatt noen ei stund, noen fine som jeg kjenner godt igjen. Jeg har nettopp hatt en gietteste (fra gjerdet) og så slapp jeg ut den og bare ei uke etterpå var jeg nødt til å kjøre dit den lå. Ja, det var trist."

Mange av de intervjuede forteller om den ekle følelsen de har når de er nødt til å flytte reinen sin til rovdyrsutsatte områder, fordi det ikke er andre områder igjen å flytte til.

”Det er jo trist. Det er jo ingen steder å dra om man ikke vil ha jerv, det er jo sånn, hvor man enn havner så er man midt oppe i det.” ”Ja, jeg tenker bare på inom dette området. Det finnes jo ikke ett område som er fritt for rovdyr. Man kan jo ikke flytte herfra heller”

Noe som også nevnes som en ytre påkjenning, er treghet i myndighetenes system for utskyting av plagsomme predatorer. Et annet aspekt er at man opplever å bli mistrodd fra myndighetenes side når det gjelder hvor stor skade rovdirene virkelig gjør. Reineiernes kunnskap om rovdyr teller liksom ikke, hverken i forskningsverden eller når myndighetene tar beslutninger som direkte gjelder rovdyrspørsmål. Dette oppleves som krenkende.

”Men det er sånn at de bruker ikke våre erfaringer med rovdyr og natur i seg selv. De vil ikke ta imot de erfaringene vi har. Vi bare lurert dem og lyger. Saemieh (samer) er ikke noe å stole på.”

”Og så er det sånn at om vi finner veldig mye kadaver så kan vi søke om å få foreta utskyting. Men det tar sånn tid og er et sånt regelverk at det blir et veldig vanskelig og tungrodd system. Og så er det sånn at det er alldeles for mye av dem. Så det blir det samme hvor mye vi dokumenterer og forteller om at antallet må ned, så sitter det noen andre der, byråkratene, og mener det motsatte.”

Nedgang i produksjonen av reinsdyrkjøtt er en annen effekt som er følbart. To av reineierne nevner at nye politiske vinder, som hvis Fremskrittspartiet eller Sverige Demokraterna skulle bli toneangivende, skulle det kunne forandre det erstatningssystemet som tross alt finnes, i veldig negativ retning.

I intervjuene har forfatteren spurt om hvilke strategier intervjuobjektene benytter seg av for å klare de ytre påkjenningene og fått forslag om ulike måter å handtere det på. Her er et eksempel på da et rovdyr angrep reinsdyr;

"Han var inne i beiteinnhegninga og tok flere stykker, men da så vi ikke riktig hva det var, men siden så jeg at det var ulv. Det kjennetes kjempeslitsomt og man fikk en klump i halsen."

Ulike forslag til strategier nevnes av intervjuobjektene; stenge ørene, forsøke å holde igjen, fortregning, ta en dag om gangen og håpe at det ordner seg, gjøre opp ild og være nær reinen, gå ut og springe, ta det når det kommer, forsøke å distansere seg, ikke engasjere seg for mye, ha en følelse av å ville hjem og ikke være med, holde seg unna, å gå et steg tilbake men også å ikke holde det for seg selv, å la det komme ut, likevel må man ta ansvar og møte påkjenningene.

Myndigheter

Myndighetene beskrives ofte i ordelag som motarbeidende. De bryr seg ikke så mye. Det er en følelse av marginalisering og at de vil ha bort oss samer.

" De truer jo og det er et trusselbilde hele tiden. Om vi ikke skriver avtaler, ja da reduserer de på reinflokken i samebygda, ser du. Da regner de bort alle merkene som finnes, privatmerker, vet du. Og da får vi ha reinantallet etter året-rundtmerker. Næ, det blir jo ingenting det. Det er ikke mange som kan leve på det."

Mange mener myndighetene er ukyndige og viser manglende forståelse for den kunnskapen som reieneierne besitter. Et intervjuobjekt sier at

reindriftsnæringa er en så liten gruppe i samfunnet at den ikke anses som viktig. Den byråkratiske tregheten som myndighetene representerer, er et problem for mange. Det tar tid f.eks. i spørsmål om mulighet for utskyting. Reindriftsnæringa har rett til å uttale seg i visse henseender, men har få muligheter til å påvirke egne interesseområder. Myndighetene oppleves som overstyrende, med regler og forordninger som ikke passer inn i næringa og i egen forvaltning av det samiske samfunnet.

Sametingene framheves som forsøk på forbedring, men de oppleves som tannløse. I Norge, der konvensjonen ILO 169 har blitt vedtatt, er det framsteg, men den følges ikke fullt ut. Jakt og fiskemulighetene anses som uthulede. Visse lyspunkt skimtes i alle fall under intervjuene. En reineier uttrykte det slik:

”Motarbeiding har det vel vært før, men nå er jo landet tatt og det er privatisert. Nå kan de si at det der var jo feil. Kongen har jo stått fram i Sametinget og sagt at de har gjort urett. Språket og, men det er nok vilje, i alle fall fra visse hold til å bevare den sørsamiske kulturen.”

Delt ansvar

Drivkraft

Hva er det da som er drivkraften i reindriftsnæringa? Friheten til etablering som fantes på 60-tallet nevner noen objekter. Mange framhever det frie livet, å være ute, dagene med fint vær, spenningen med årstidsvekslinger og nærheten til reinen. Å flytte med reinen og arbeidsgleden i å kjempe for å bygge seg opp en reinflokk.

”Jeg har bare hatt rein i hodet. Jeg har alltid vært i skogen.”

En del har aldri hatt noen andre alternativ til reindriftsnæringa, men har kjent seg trygge med det. De har hatt trygghet og glede over å kunne beherske reindriften fullt ut. Det skal være en glede og man må kjenne glede over arbeidet med reinen, ellers blir det ikke bra. Trygghet og glede over å kjenne området, å få kunnskap om traktene der reinen beiter og ferdes.

”Næ, men jeg bruker alltid å si som så, det beste med det man holder på med, når man er nomade, det er at man alltid er hjemme. Du er aldri borte noen steder. Du er alltid hjemme.”

Kjærligheten til reinen er framtrødende og intervjuobjektene forteller at de har det bra når reinen har det bra. Reinflokken som graver når det er godt beite. I motsetning til hvor dårlig de føler seg når reinen ikke har det bra, når det er dårlig beite og rovdyr plager dem.

”Jo, det er det og jeg tenker på en måte at man blir aldri rik på denne reindriften. Men det har ikke vært noen målsetting heller. Men jeg har alltid vært så interessert i bøvst (rein). Min store lidenskap, det er livskvalitet det. Jeg behøver jo ikke mer enn at jeg klarer meg. Man får vel snu på skillingen.”

Noen av de intervjuede framhever næringer tett knyttet til reindriftsnæringa. Jakt og fiske, det er det som holder liv i en, mener ett av intervjuobjektene. Handtverk er også en kilde til drivkraft og inspirasjon.

Alle oppgir naturen og utendørsopphold som pusterom for påfyll av ny energi. De yngste nevner spesielt kalvemerking på fjellet om sommeren, som viktig for å komme unna storsamfunnet en stund, med papirarbeid og hverdagens stress. I en del tilfeller å være utenfor mobildekning.

"Når jeg er lykkelig, det er når vi drar til fjells, det er jo det. Å, jeg har kjent så mange ganger at jeg har fått, det er klart at jeg sikkert har lengtet tilbake til et mer komfortabelt liv, det har jeg jo sikkert. Men, man kjenner jo det, og spesielt på sommeren når man er borte fra alle krav og gjøremål, hvor godt det kan være...og dette stresset, det er jo ikke bare med alle papir og krav, det er jo mer stressende med selve reindriften, vi har flere krav på oss. Vi må inseminere da og da og du får ikke slakte hvike dager du vil lenger. Det skal være hverdager og helst på klokkeslaget også. Sånne ting er jo mer slitsomt i dag."

Arbeidsstruktur

Rubrikken omfatter det felles ansvaret i samebygda (siidan). Når arbeidsfordelinga er bra beskrives den som en kilde til arbeidsglede der kunnskapsspredning mellom generasjonene er et viktig element. Den tradisjonelle kunnskapen har alle et ansvar for, både gjennom å gi og ta imot. Mange ganger beskrives samfunnet som så stressende med møter og annet som nå inngår i reindriften, at kunnskapsarven er truet. Kontinuiteten mellom generasjonene er ikke lenger like tydelig. De eldste av intervjuobjektene begynte som reindriftslærlinger og fikk sin utdanning på den måten. Den måten å utdanne seg på er ikke lenger like vanlig fordi økonomiske krav i reindriftsnæringa ikke tillater en slik start.

"Jeg fikk gå en god skole da reindriftsnæringa var trivelig. Ikke så hektisk som nå. Nå er det så stressende med alle møter. Om det gikk skeis en dag så, så kom det en ny dag og ble det ikke til noe så prøvde vi igjen neste dag. For å få bovts gietdesne (i gjerdet)."

Det som går igjen og som er synonymt med reindrift før i tiden, er skiftende årstider med flytting av reinflokker mellom ulike beiter.

Forskjellen med den moderne reindriften er at flyttingen i stor grad har blitt motorisert. Det er mer økonomistyring fra myndighetenes hold og

det er ikke like selvsagt å kunne etablere seg fritt lenger. Tilgang til kapital er nødvendig for å kunne holde drifta i gang. I samebygdene tar man felles ansvar for landområdene til kommende generasjoner. Eksempelvis er det nytt at man planlegger terrengkjøring ved hjelp av planleggingsverktøy, men det kan også være å vise at man står for et felles verdisyn. Sommerplassene, der familiene samles for kalvemerking, nevnes som viktige arenaer for å tilegne seg tradisjonell kunnskap.

Tillvekst

De kommende generasjoner er et tema som alle intervjuobjektene kommer innom. Alle er opptatt av at det skal være rom for en god tillvekst til reindriften i framtida. Minkende beitemarker gjør kanskje at ikke alle som vil får plass. Samtlige mener det er bekymringsverdig. Det virker som om alle har et stort engasjement for at dagens ungdom skal ha mulighet for å få lære seg språket og de tradisjonelle næringene. Flere mener det virker som de unge har tro på framtida. Man forsøker å ha med seg barna så mye som mulig og gleder seg over at de er interesserte. Det finnes også et ønske om å formidle kunnskap til neste generasjon. En av de intervjuede forundrer seg over at han ikke føler seg så erfaren som han forventet å bli, da han husker sine foreldre fra barndommen. En annen forteller om frykt for å ikke kunne lære bort alt han ønsker å lære bort.

“Det er klart at man tenker sitt, kunnskapen, jeg tror ikke jeg klarer å lære vekk den der store kunnskapen jeg sitter med akkurat, men du har jo en helt voldsom kunnskap som kommer fram når du vet hvordan bovhts (reinen) oppfører seg når du skal finne dem igjen og hvor du skal klatre opp og sånne spesielle saker. Det er omfattende.”

Noen uttrykker en følelse av å ha forsømt barna fordi de har arbeidet så intensivt med reinen. Her kommer også reindriftkvinnens store og ofte enslige ansvar for husholdningen fram. Visse deler av reindriffta har gitt barn og unge flere muligheter til å delta, mens andre deler av arbeidsoppgavene har gjort det vanskeligere. Et eksempel man viser til er det brikkesystemet som i enkelte samebygder brukes under kalvemerkinga. Kalvene merkes med brikker og da kan alle barn være med å fange inn kalvene. Når kalven siden skal bestemmes til simlen, skjer det i en spesiell innhegning hvor det skal være ro og fred slik at kalv og simle skal kunne finne hverandre. Da kan bare et begrenset antall mennesker delta. Barna blir mange ganger satt utenfor og går glipp av kjennskap til reinmerking. Det er en trend blant unge jenter at de deltar, og i noen tilfeller er de med på cross- og skuterkjøring, selv om et intervjuobjekt beskriver kvinnelig fysikk som et hinder i dagens reindrift. Alle er bekymret for om framtidens reindrifftsutøvere vil være i form til å klare arbeidet. Mange er opptatt av at de skal røre seg så mye som mulig.

“Næ, her får de springe, det er ikke sånn at det alltid skal være helikopter så snart du skal noe sted. Du får bruke føttene.”

Et intervjuobjekt forteller at han ønsker å gi en flott reinflokk med tilgang på godt beite i arv til sine barn.

Språk

Det sørsamiske språket er en kulturbærer og en faktor som bidrar til samhörighet. En av de eldste forteller at det hadde vært utenkelig å komme med nyheter fra reinskogen på et annet språk enn det samiske, spesielt i samtale med eldre personer. Reindriftsterminologien er rik på spesialuttrykk og den lever til en viss grad videre i dagens reindrift.

Mange mener det er sørgelig med den utarming av det samiske språket har vært utsatt for, spesielt på 60-tallet. Da ble det ikke ansett som særlig fint å snakke samisk, noe som gjorde at en hel generasjon mistet morsmålet sitt.

"Jeg har alltid kjempet for å prøve å huske det som er gammelt, samtidig som jeg har vært interessert i det som har kommet seinere. For jeg har tenkt at, jeg ville jo kunne før vi fikk egne unger, gi det videre til dem også."

Bevaring av det samiske språket er et høyaktuelt tema, og innsats gjøres for at det skal skje. De intervjuede mener dette er meget viktig for dagens generasjon av unge samer. Sommerplassene nevnes som viktige miljø å ferdes i, for å utvikle og bevare språket.

Drøfting

Formålet med den foreliggende rapporten har vært å gi opphav til og skape forskningsideer i området helse hos menn/kvinner i reindriftnæringa i det sørsamiske området. Resultatet viser at det er funnet svar på problemstillingene. Resultatet fra rapporten blir drøftet ut fra reineiernes egne livsvilkår, på de områder som står i motsetningsforhold til god helse. Egen førforståelse har spilt en betydningsfull rolle under tolking og analyse av resultatene. Ved kvalitativ innholdsanalyse er førforståelse en forutsetning for fruktbar klassifisering og at man er innforstått med miljøet (Repstad 1999). Et annet aspekt er den sammenhengen studien har blitt utført i. Her spiller også førforståelse og erfaring inn, og her kan kunnskap om deltagerens livsforhold for eksempel nevnes. Det er i høyeste grad et spørsmål om

troverdighet for å kunne vise sannhetsgehalten i resultatene sine. Det krever kunnskap om omstendighetene og i den foreliggende studien har en av forfatterne egne erfaringer med livsvilkårene i det samiske samfunnet. (Lundman & Graneheim, 2003).

Våre resultater indikerer at kategoriene *kroppslig helse*, *ytre påkjenninger* og *delt ansvar* har mange mulige utgangspunkt for videre studier.

Kroppslig helse

Motorisering

Motoriseringa har revolusjonert reindriftnæringa på godt og vondt. Reinflokkene kan samles på kortere tid, med mindre besvær og med bedre resultat. Helikopter blir også brukt som hjelpemiddel i samlingsarbeidet. Det innebærer en stor økonomisk investering for hver enkelt reineier å skaffe seg en motorpark med bil, skuter, cross-sykkel, firhjuling, tilhenger osv. (Hedlund & Moe 2000; www.samer.se)

Motoriseringa har effektivisert reindrifta men kvinnens rolle har blitt forandret fordi hun til en viss grad opplever motoriseringa som et hinder pga. sin fysikk (Hesselholdt, 1998; Kuokkanen, 2009).

Kondisjon og helseopplevelse

Motoriseringa ser ut til å ha gitt visse problemer med bevegelsesapparatet og en del hørselsproblemer. Noen alvorlige hendelser har ikke intervjuobjektene oppgitt. Forfrysningsskader av alvorlig grad ser ike ut til å ha vært et problem. Her kan den tradisjonelle kunnskapen om hvordan man forholder seg til naturen ha hatt avgjørende betydning. Utsi (2007) mener at tradisjonell kunnskap omfatter skikk og bruk, og

oppfattninger som hjelper mennesket i interaksjon med naturen. Det omfatter kunnskap om dyrehold, jakt, fiske og sanking av bær og nyttevekster, bekjempelse av sykdom og skade, samt ulike strategier for overlevelse.

Mange av de intervjuede nevner god kondisjon som en forutsetning for å klare reindrifta, fordi den er fysisk krevende. De bekymrer seg samtidig for kommende generasjoners forutsetninger for å klare den krevende reindrifta. Alex et al. (2006) og Hesselholdt (1998) mener det samiske livet er ekstremt sunt og at en frisk kropp er en forutsetning for å klare det harde livet i reinskogen. Selve helsebegrepet kan defineres ut fra den forutsetning, at om man ikke er frisk nok til å være i reinskogen, har man ikke god helse. Sørsamene gir generelt inntrykk av å være friske med en sunn livsstil, men mørketall kan finnes. Ved nedsatt helse kan sørsamene ha høy terskel for å oppsøke helsevesenet. Dette kan i sin tur komme av det kollektive minnet om historiske trauma og av å ha vært koloniserte, slik at helsetjenesten står for storsamfunnets verdisyn. Man utgår derfor fra at det mangler kulturell forståelse og kompetanse for den enkelte same (Bals et al. 2010; Hedlund & Moe, 2000; Hemborg, 1989).

Mat

Matens betydning, med reinen i sentrum, er viktig for intervjuobjektene. Det ser ut som om reinsdyrkjøttet er av avgjørende betydning for helsa. Kroik (2008) mener det er en allmenn oppfatning at et tradisjonelt kosthold er sunt. Hun framhever at tradisjonell, arktisk kost er overlegen nærings- og helsemessig, i forhold til kjøpt mat. Alle eventuelle ernæringsråd må ta hensyn til de kulturelle, sosiale og næringsmessige verdiene som finnes i de arktiske områdene. Kostholdets forhold til helsa avspeiles ut fra de livsvilkår den arktiske urbefolkningen lever under.

Reinsdyr- og elgkjøtt er styrkende og sunn mat. Fysisk og psykisk velbefinnende innfinner seg når man har spist disse matvarene.

Den samiske regionen er distinkt når det gjelder nøkkelement som lys, klima, vegetasjon, vassdrag og landskap, hevder Tervo, Müller-Ville, & Nikkonen, (2003).

Alt dette påvirker innbyggerne helsemessig. I dette landskapet har reinen sin plass, og sammen med fisk, arktiske bær og annen vegetabilsk kost utgjør den basis for kostholdet. Fra en holistisk synsvinkel står mat og helse i forbindelse med hverandre. Verdisyn og overbevisning vises i den kognitive dimensjonen av helsekulturen og i den tradisjonelle kunnskapen (Milburn 2004).

Cesium

Da Tsjernobylnuklearkatastrofen inntraff i 1986, skjedde et trendbrudd i samenes tradisjonelle kosthold. Mat fra reinsdyr ble forurenset av cesium og da spesielt innmat. Det var et hardt slag for samisk levemåte og matvaner. (Hedlund & Moe, 2000; Ross, Ingman & Gyllensten, 2006). Det paradoks at maten ble smittet med radioaktivt cesium etter Tsjernobyl virker nå å være glemt. Alle de intervjuede spiser store mengder reinsdyrkjøtt.

Reinsdyrkjøtt står for trygghet. Tradisjonel kost representerer en trygghet i tilværelsen fordi den finnes tilgjengelig i omgivelsene. Det finnes en forbindelse mellom tradisjonelt kosthold og holistiske, sosiokulturelle helsefordeler. For å få en forståelse for helseaspektene, må de belyses ut fra økologiske, økonomiske og kulturelle synsvinkler. De kulturspesifikke, helsefremmende fordelene med tradisjonelt kosthold må bringes fram i lyset. Kunnskap om mat og helse tar tilnærming til et integrert, holistisk verdensbilde. (Tervo et al., 2003).

Effekten av Tsjernobyl avspeiler seg fortsatt i dagens reindriftsnæring, men på en andre måter enn før. Utforing av slaktedyr skjer fortsatt og ses av mange som et bevis på næringas store tilpassingsdyktighet. (Hedlund & Moe, 2000).

Ytre påkjenninger

Landrettighetskonflikter

Det kollektive minnet om å være undertrykte, som finnes hos samer, kan være en risikofaktor for reineiernes helse når det er snakk om arealinngrep. Stress knyttet til yrkeslivet eller til identitet kan få betydning for livskvaliteten, og i forlengelse av det kan helsa påvirkes. (Hedlund & Moe, 2000).

Trakassering

Menneskers inngrep i naturen gir konsekvenser for reindriftsnæringa. På grunn av forskjellig regulering og oppdeling av landområder, har reinen færre områder å beite på. Det kan utgjøre en kilde til konflikter. Ett eksempel er reinbeite på innmark og utmark. Beitet blir da gjenstand for konflikt mellom myndighetene, jordeiere, andreinnbyggere og reineieren selv. I disse konfliktene representerer reineieren en minoritet og jordeieren ofte en majoritet. I avslutning av en slik konflikt kan etnisitet bli et tema (Hedlund & Moe, 2000). Det er et spørsmål om å være likeverdige og jevnbyrdige.

Rovdyr

Rovdyr er det temaet som har tatt mest samtaleid i løpet av intervjuene. Antallet rovdyr har steget og reineierne bruker mye tid på møter og på å

beskytte reinen mot rovdyrangrep. Betydelig innsats blir gjort gjennom rovdyrinventering på svensk side, og gjennom dokumentasjonsarbeid når skaden allerede har skjedd. Hardt press og stress setter både økonomi og mulighetene for ei bærekraftig reindrift i fare. (Andersson, 2009; Hedlund & Moe, 2000). De overlevelsesstrategiene intervjuobjektene forteller om, er varierte, alt fra å utestenge til å slippe det ut. Viridi (2002) mener at de psykiske reaksjonene som kan oppstå som følge av stress, kan være motstridende og bør bekreftes.

Myndigheter

(Hedlund & Moe, 2000) belyser hvordan myndighetene gjennom ulike regelverk, og i sin streven på å behandle alle likt, slår ut minoriteten. I dette tilfellet reineierne, fordi reineierne har andre behov, en annen livsstil og et annet kulturmønster koblet til det samiske samfunnet. Dette kan oppfattes som vanskeligheter med å få gehør for sin sak, noe som illustreres godt gjennom våre intervjuer og resultat. Marginalisering på grunn av reineiernes fåtallighet er et eksempel som legges til, ettersom forholdene mange ganger gjøres synonyme med reindriftnæringa og samene i Finnmark (Eira Åhrén).

Delt ansvar

Drivkraft

Intervjuene reflekterer at drivkraften i reindriftnæringa er kjærligheten til reinen og det frie livet i naturen som reindriften gir. Respekten for reinen og fjellet beskrives også Alex et al. (2006). Den samiske identiteten er sterkt knyttet til reinen og gir trygghet og følelsen av at den aldri forsvinner. Hedlund og Moe (2000) formidler i sin studie syn på reindriftnæringa som en stor kilde til samhørighet. Det er viktig med en

kulturell bevaring av de samiske tradisjonene. Det blir for snevert å betrakte næringa kun fra en økonomisk synsvinkel, men reindrifta må ses i lys av hvilken funksjon den har for den sørsamiske kulturtradisjonen. Videre mener forfatterne at reindrifta er sentral for sørsamisk identitet og gir et arbeid med mye frihet og mulighet for utendørsopphold, som fungerer positivt.

Hesselholdt (1998) framhever variasjon og muligheten for å være ute i friluft som hovedårsak til å velge reindrift som yrke.

Arbeidsstruktur

Det harde livet i reinskogen har blitt forandret en del takket være motoriseringa, men den har også stilt krav til tilgang på kapital og en ordnet økonomi. Hedlund og Moe (2000) mener at det fysisk krevende arbeidet, harde økonomiske og naturmessige vilkår, spesielt for menn, kan ytre seg som stress, hvilket kan gi muskelspenninger og påvirke helsetilstanden. Til og med kvinner rammes. Kvinnene må ta et større ansvar for kulturarven og forsøker også å mogle og forsone ved interne konflikter. De yngste intervjuobjektene setter spesielt pris på sommerplassene. De ses som en mulighet til å lære og være i et miljø som minner om gamle dagers reindrift.

Tilvekst

Intervjuene reflekterer et stort ønske hos objektene om å formidle sin kunnskap til den oppvoksende generasjonen. Kunnskapsoverføring til den kommende generasjonen er en viktig del av det samiske samfunnet. Medlemmer av slekten har ulike oppgaver i barneoppdragelsen avhengig av hvilket slektsforhold de har til det spesifikke barnet. (Balto, 1997; Kappfjell, 1991). På den måten blir reindrifta knyttet til etnisitet og det

skapes stor interesse for å videreføre tradisjonell kunnskap til neste generasjon. Reindriftsnæringa kan sies å være kontinuiteten for videreføring av kunnskap Hedlund & Moe (2000). Hos andre urbefolkningsgrupper finnes en liknende tankegang om kunnskapsformidling. Kunnskap medfører et ansvar for å føre den videre til andre som kan forvalte kunnskapen med respekt. Kunnskapen er nødvendig for overlevelse og en gave både for den som gir og for den som tar imot. (Blue Quills, 2009).

Språk

De intervjuede beskriver det sørsamiske som viktig for reindrifta. Der har det en spesiell betydning. De beskriver også et ønske om at dagens unge får gjennvinne og lære seg språket. Alex et al. (2006) formidler et bilde av det samiske språket som svært betydningsfullt for samisk identitet og for reindrift. I den samiske kulturelle kapitalen inngår språket som en viktig kulturbærer, men også respekt for reinen, fjellet og betydningen av å ha felles bakgrunn som reindriftsutøver. Bals et al.(2010) har vist at språket har stor betydning for etnisk stolthet, og det beskytter og gir motstandskraft til unge samer slik at de ikke blir utagerende i sin tilpassing til samfunnet.

Forslag til videre forskningsprosjekt

De ytre påkjenningene for reieneierne er mange. Rovdyrene er den største belastningen og det stresset de forårsaker kan ses som en helserisiko. Reineiernes egne psykologiske strategier for å møte disse påkjenningene er et område for videre forskning. Drivkraften i reindriftsnæringa og kildene til styrke, som løftes fram i den foreliggende rapporten burde belyses i et helseperspektiv. En kvalitativ studie med dybdeintervjuer om

reineiernes strategier for å møte de psykiske effektene av rovdyrenen er ett interessant forskningsområde. Kunnskap utvunnet av et slikt prosjekt kan være av like stor nytte for reindriftnæringa i seg selv, som for storsamfunnet rundt, der helsevesenet inngår.

Referenser

Alex, L., Hammarström, A., Norberg, A. & Lundman, B. (2006). Balancing within various discourses – The art of being old and living as a Sami woman. *Health Care for Women International*, 27, 873-892.

Amft, A. (2000). *Sapmi I förändringens tid: En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus och etnicitetsperspektiv*, Umeå, Samiska studier, Umeå Universitet.

Andersson, E. (2009). *Möjligheter och problem med organiserat avelsarbete inom renskötsel*.(Litteraturstudie) SLU, Uppsala.

Bals, M., Turi, A L., Skre, I. & Kvernmo, S. The relationship between internalizing and externalizing symptoms and cultural resilience factors in Indigenous Sami youth from Arctic Norway, *International Journal of Circumpolar Health* 70, (1), 37-45.

Balto, A (1997) *Samisk barneoppdragelse i endring*. Oslo: ISBN 82-417-0826-2

Barusch, A. & TenBarge, C. (2003) Indigenous elders rural America, *Journal of Gerontological Socila Work*, 41, 121-136.

Blue Quills First Nation College.(2009). *Blue Quills First Nation College Research Ethics Policy 2004*. Blue Quills Board of Governors.

Drew, N. (1993) Reenactment interviewing: A method of phenomenological research. *Image, the Journal of Nursing Scholarship*, 4, 345-351.

Dahlberg, Karin. (1997) Kvalitativa metoder för vårdvetare. Lund: Studentlitteratur.

Eira Åhrén IM. "The Forgotten People": A survey of how the Norwegian communal health and services take care of South Sami users, *International Journal of Circumpolar Health*, submitted.

Gaski, M. Abelsen, B. & Hasvold, T. (2008.) Forty years of allocated seats for Sami medical students – has preferential admission worked? *Rural and Remote Health* 8.845.

Graneskär, M & Höglund-Nielsen, B. (2008). Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvård. Lund: Studentlitteratur.

Graneheim, U, H. & Lundman, B. (2003). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24, 109.

Hassler, S., & Sjölander, P. (2005). Vetenskapliga studier av samernas hälsosituation under senare delen av 1900-talet – en litteraturöversikt. I P. Sköld & P. Axelsson (Red.), *Igår, idag, imorgon – Samerna, politiken och vetenskapen*. (pp. 93). Umeå: CeSam.

Hedlund, M., Moe A (2000) "They don't understand what's important for us". *Health services and the South Sami population* (in Norwegian), NTF-report No.2, Steinkjer, Trøndelag R & D Institute.

Hemborg, A. (1990). *Arbetsmiljöstudie och hälsoundersökning av renskötande samer i 12 samebyar*. Östersund: Ortopediska kliniken.

Hesselholdt, M. (1998). *Bodies in Transition – A case Study of Concepts of Physique and Health Among Saami Female Reindeer Herders*. (Master's Thesis in

Applied/Medical Anthropology). Stockholms universitet. Social Antropologiska institutionen. Stockholm.

Kappfjell, T. (1991) Laahkoe. Kristiansund : Blaaværs Forlag,

Kroik, L.(2008). *Samisk kost och hälsa, mat hos ursprungsfolk - en litteraturstudie.* (Uppsats) Mittuniversitetet . Institutionen för hälsovetenskap, Sundsvall.

Kuokkanen, R. (2009). Indigenous Women in Traditional Economies: The case of Sami Reindeer Herding. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 34,(3), 499-504.

Lea, A. (1994). Nursing in today's multicultural society: a transcultural perspective. *Journal of Advanced Nursing*.20, 303-313.

Magga OH (2007) *Perspective on South Sami history. About South Sami history* (in Norwegian), Snåsa, Saemien Sijte.

Milburn, M. (2004). Indigenous Nutrition: Using Traditional Food Knowledge to Solve Contemporary Health Problems. *American Indian Quarterly*. 28(3&4), 411, 421-422.

Nasjonal helseplan (2007-2010)

Olofsson, E. (2004). In search of a fulfilling identity in a modern world: Narratives o indigenous identities in Sweden and Canada, Uppsala, Uppsala University, department of Cultural Antropology and Ethnology.

Patton, M Q. (2002). *Qualitative research an Evaluation Methods*, (3rd.ed). London: Sage Publications.

Polit, D F., Beck C.T (2004) *Nursing Research, Principles and Methods*, (7th edition). Philadelphia, Lippincott Williams&Wilkins.

Repstad, P. (1999). Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap. Lund: Studentlitteratur,

Ricoeur, P. (1976) *Interpretation theory: discourse and surplus meaning*, Forht Worth, TX: Chirstian University Press.

Ross, B., Johansson, Å., Ingman, M. & Gyllensten, U. (2006). Lifestyle, Genetics, and Disease in Sami. *Croatian Medical Journal*, 47, (4) 553, 556.

Sykepleieernas Samarbeid i Norden (SSN) (1995). Etiska riktlinjer för omvårdnadsforskning i Norden.

Tervo, H., Müller-Ville, L. & Nikkonen, M. (2003). Health Culture within the Context of the Northern Environment. *International Journal of Circumpolar Health*. 62:(2) 167, 171,173-175.

Turton- Reynolds,C L. (1997). Ways of Knowing about Health: An Aboriginal Perspective. *Advances in Nursing Science* 19 (3) 28-36.

Utsi, P-M, (2007). Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen. Kiruna & Uppsala: Sametinget & Centrum för biologiskt mångfald.

Virdi Kroik, Å. (2002). *Björnriterna ur ett psykologiskt perspektiv*. Paper presentated at the First Saami Health Conferens, Vilhelmina, Sweden.

Sametingets Informationscentrum "Information om renskötsel",

<http://www.samer.se/>

Hämtad 2011-03-30

